

Henrik Renqvist ja Itä-Suomen rukoilevaisuus

Luento Tiililä-seurassa Helsingissä 5.10.2015

TT Mauri Tervonen

Johdanto

Kun olemme Tiililä-seuran luentotilaisuudessa on hyvä tiedostaa, että prof. Osmo Tiililä oli hyvin kiinnostunut rukoilevaisten teologiasta ja hurskauselämästä. Lähinnä kyse oli Länsi-Suomen rukoilevaisista, mutta Tiililän teoksessa, Rukoilevaisten kirjoja, löytyy kappale myös Henrik Renqvististä:

”**Henrik Renqvist (1789—1866)**, Sortavalan kappalaisena kuollut tunnettu herätysmies, on kiistattomasti näkyvin hahmo pietistisen kirjallisuutemme historiassa. **Käsittämättömän utterasti ja taitavasti hiin toimitti käännöksiä ja muunnelmia ulkomaisista kirjoista** Ruotsin välityksellä. Jokaisen, joka jaksaa kahlata läpi pietistisen kirjallisuutemme, täytyy suorastaan hämmästyä Renqvistin suorittaman työn mittoja. Herännäisliikkeitemme kirjojen toimittajana hänen saavutuksensa on sivumäärältään paljon Achreniuksen edellä, mutta olihan a i k a k i n j o toinen. Kääntäjänä häneen voidaan verrata vain unohdettua A. J. Weanasta, joka on ollut ehkä jopa häntä tuotteliaampi.”

Tiililä pohdiskelee Renqvistin teologiaa näin: ”**Renqvist oli itse saanut herätyksensä kirjan välityksellä (Dentin T o t i s e n kaantymisen harjoitus)**, ja kirjojen merkitykseen hän luotti. Hanen julkaisemissaan teoksissa on oikeastaan edustettuna koko pietistisen kirjallisuuden laaja asteikko: ankara herätyskirjallisuus, uskonkirjallisuus, pyhityskirjallisuus molemmissa muodoissaan (seka lainomaisena etta mystillisena) ja lopulta opetuskirjallisuus, joskin vähemmän näkyviillä sijalla k u i n edelliset. Jos Renqvistin omista käsityksistä tulisi tehdä näiden käännosjulkaisujen nojalla johtopäätöksiä, ei olisi suinkaan itsestään selvää, etta hänet olisi leimattava sisäisen rukouksen ja siihen liittyvän arndtbernierilaisen mystiikan mieheksi. Ankara parannussaarna ja niimenomaan ulkonaiset parannuksen hedelmät pyhänä elämänä ovat hänen toimittamissaan kirjoissa miltei näkyvämpi puoli. K u n hänen omia kirjojaan on vain harvoja ja kun niistäkin merkittävimmät ovat polemiikkiä heränneitä ja Hedbergiä vastaan, ne eivät anna tähän asiaan tyydyttävää valoa. Samaa on sanottava hanen virsistään.” Tiililä 1961, 313-314.

Elämäkerran pääpiirteet

Henrik Renqvist, (Heikki Kukkonen) syntyi 1.8.1789 Ilomantsissa talollisen poikana ja sai uuden ruotsalaisperäisen nimensä ajan tavan mukaan opiskeluaikanaan (Renqvist =puhdas oksa totisessa viinipuussa). Saatuaan pitäjän pappilassa koulutiedon alkeet hän pääsi jatkamaan

lukujaan Kuopion Triviaalikouluun. Opinnot katkaisi Suomen sota ja sen jälkeen Renqvistin kokema uskonnollinen herätys, jonka vaikutti englantilaisen puritaanin **Arthur Dentin** teos Totisen kääntymisen harjoitus. Renqvist opiskeli teologiaa Turussa ja valmistuttuaan vuonna 1817 sai Porvoon Tuomiokapitulilta määräyksen kirkkoherran apulaiseksi Liperiin. Varsinkin vuodesta 1819 lähtien Liperissä puhkesi herätyksiä, jotka levisivät myös ympärillä oleviin pitäjiin (Tutkimus). Vuonna 1823 Porvoon piispa Molander teki tarkastusmatkan Liperiin ja Renqvistin pietistinen herätystoiminta joutui viranomaisten tutkittavaksi. Senaatin kehotuksesta Porvoon Tuomiokapituli määräsi Renqvistin vuonna **1826 Svartholman vankilasaarnaajaksi**. (Tästä oikeusprosessista prof. Kauko Pirinen on tehnyt tutkimuksen). Renqvistin "pakkosiirtolaisuus" päättyi hallitsijan hänelle suomaan armahdukseen vuonna 1832, ja hän sai hakemansa Sortavalan kappalaisen viran 1836. Tätä virkaa Renqvist hoiti kuolemaansa asti (5.11. 1866). **Renqvistin tutkinta ja tuomio veivät hänen elämästään viisitoista vuotta.** Luulen, että se on yksi ankarimmista tuomioista, jonka kukaan pappi on kirkkomme historiassa joutunut kohtaamaan. **Vankeudessa Renqvist kasvoi ristin teologian ymmärtämisessä, eikä hänestä koskaan tullut vihaista, katkeroitunutta kansankirkkoa vierovaa teologia.**

Yleisluontoisesti Renqvistin teologiasta

Renqvistin teologinen työskentely **liittyi pietistisen hartauskirjallisuuden kysymyksenasetteluihin uskosta.** Luterilainen puhdasoppisuus vastusti jo ennen pietismiä pelkkää ilmoitustotuuskien vastaanottamista (fides historica). Puhdasoppisten ajattelijoiden pohdinnat olivat luonteeltaan antropologisia ja keskittyivät uskovaan ihmiseen. Ilmoituksen ja armonkäsitteiden muotoutuminen, niiden suhteellinen riippumattomuus keskeisistä trinitarisista ja kristologisista opeista sekä uskon aktin näennäinen itsenäinen käsittely etäännyivät reformaation alkuperäisestä uskonkäsityksestä. Renqvistille tämä puhdasoppisen luterilaisuuden ja pietismin usko-käsitteen kehitys tuli tutuksi hänen kääntämiensä ja toimittamiensa hartauskirjojen välityksellä. Ennen kaikkea **Johann Arndtin Totisesta Kristillisyydestä** -kirjojen vuosikymmeniä kestänyt käännös- ja toimitustyö johdatteli Renqvistin pelastusoppiin, **jossa keskeistä oli elävän uskon määrittely.**

Opiskeluajan teologiset ja filosofiset vaikutteet

Lähdeaineisto Renqvistin opintovuosilta on niukka. Hän tiedusteli vuonna 1816 opintoihinsa neuvoja ystävältään Waetterdahlilta Tukholmasta, ja tämä suositteli Sjögrenin Explicatio Novi Testamentia, Reichen Raamattuteosta sekä erityisesti Pontoppidanin Collegium pastoralea. Varsinaisista opintoihin liittyvistä kirjoista merkittävimpiä olivat Renqvistille luterilaista puhdasoppisuutta edustavan **Benzeliuksen Repetitio ja Epitome**. Niistä hän jäljensi itselleen laajan lähes neljäsataasivuisen lehtori Borgströmin opiskelijoita varten kirjoittaman lyhennelmän. Renqvistin myöhempi kirjallinen toiminta osoittaa hänen olleen kiinnostunut kirjan sisältämästä teologiasta. **Pietistisen kirjallisuuden lisäksi ainoastaan Pontoppidanin Collegium pastorale** sai pysyvän sijan hänen ajattelussaan. Tämän teoksen välityksellä Renqvist todennäköisesti sai ensimmäiset **tiedot Johan Arndtista** ja pietismin autuudenjärjestyksen teologisista perusteista. Luterilaisen ortodoksian ajatteluun Renqvist siis tutustui

opiskeluaikanaan. **Renqvistin kirjallisuustyön pietistinen luonne**

Renqvist itse mainitsee vuonna 1856 kääntäneensä ja tuottaneensa viisikymmentäyksi kirjaa tai kirjasta sekä kirjoittaneensa itse kahdeksan. Näiden kirjojen lisäksi hänellä oli laaja kirjeenvaihto, josta kuitenkin vain pieni osa on säilynyt. Renqvist sanoi kirjallisesta toiminnastaan, ettei häntä siihen ajanut voiton himo ja oman hyödyn tavoittelu vaan **"ainoastaan kallisti lunastettujen sielujen pelastaminen iankaikkisesta kadotuksesta.** (Tutkimus).

Renqvist ja Luther

Renqvist sanoo toimittaneensa kolme **Freseniuksen kirjaa, Johan Arndtin** neljä kirjaa sekä kaksi **Johannes Bernierin kirjaa.** Renqvistin laatiman bibliografian kirjoittajajärjestys on mielenkiintoinen ja tämän tutkimuksen kannalta ajatuksia herättävä. Luettelon ensimmäisenä on **Arndt, mutta toisena on Luther, kolmantena Fresenius ja neljäntenä Bernieri.** Merkilläpantavaa tässä Renqvistin luettelossa on Lutherin esille nostaminen, vaikka Lutherilla oli sivumääräisesti hyvin vaatimaton osuus Renqvistin toimittamassa kirjallisuudessa. **Renqvistin mielenkiinto kääntäjänä oli muualla kuin Lutherin teologiassa.** Käydessään keskustelua teologiaansa kohdistuneesta hedbergiläisten esittämästä arvostelusta Renqvist halusi viitata myös Lutheriin. Renqvist väitti, ettei luterilainen vanhurskauttamisoppi merkitse toimettomuutta ja hyvien töiden vaatimusten unohtamista, vaan usko ja teot kuuluvat erottamattomasti toisiinsa. Työtön usko on Renqvistin mukaan kuollut usko.

Renqvistin Luther-sitaatit ovat varsin suppeat, mutta kyllin riittävät osoittamaan, ettei Renqvist hyväksynyt aikansa Luther-tulkintaa, vaan piti sitä yksipuolisena. Wäärän Opin Kauhustus - kirjassaan Renqvistiltä löytyy lainaus Lutherilta. Renqvistin mukaan Luther jo itse aikanaan havaitsi vaaran, joka sisältyi sola fide -opin tulkinnallisuuteen. Lutherin opetti "kiivaasti ja paljon töitä ja harjoituksia vastaan ja ylisti sen sijaan uskoa". Lutherin kirjat olivat Renqvistille opetusta "uskosta Jeesuksen päällä, ja aivan vähän siitä, kuinka tullaan uskoon, eli katumuksesta, rukouksesta, kääntymisestä, valvomisesta ja uskon hedelmistä". Renqvistin käsitys oli, että Lutherin kirjoista etsittiin niitä paikkoja, joissa puhutaan uskosta, mutta jätetään pois kohdat, joissa puhutaan myös parannuksesta ja kaikesta, mikä siihen liittyy: "...niin he niitten myötä heitit pois hyvätkin harjoitukset, eli uskoon pääsemisen ja uskosta pysymisen neuvot.

Renqvist ja harjoituskristillisyyden

Renqvistin pelastusoppiin on jäänyt hänen nuoruusvuosiltaan harjoituskristillisyyden korostus, joka ilmenee myös hänen ehdottomassa opetuksessaan **autuudenjärjestyksen kulusta** Renqvistin uskonopin autuudenjärjestys antaa viitteitä siitä, että rationaalisesti pyritään takaamaan uskonopin toteutuminen ja varmistamaan ihmisen sielun pelastus. Renqvistin uskonopin rationaalisena takuuna ovat **ihmisen kokemukset autuudenjärjestyksen eri kohdissa ja ihmisen sitkeä toiminta rukouksena.** Renqvistin pelastusoppi ammentaa valistuksen "lähteistä", mutta on myös puhtasoppisen luterilaisuuden jatkumo pietistisenä subjektiivisena uskonoppina. **Renqvistin pelastusoppi on hyvin omantyyppisensä pietistinen muunnos, jota**

voidaan luonnehtia ilmaisulla kokemuksellinen rationalismi.

Pietismin teologiassa pyrittiin irrottautumaan luterilaisen ortodoksian luomasta objektiivisesta, kuolleesta uskosta, jonka katsottiin olevan liian rationaalista. Samalla haluttiin säilyttää Raamattuun perustuva opillinen puhtaus. **Vaikka pyrittiin irti opillisesta rationaalisuudesta, ajaututtiin kuitenkin subjektiivisen uskon kokemukselliseen rationalisoimiseen.** Se näkyy myös Renqvistin pelastusopin termistössä. **Hänen päämääränsä on luoda kuvaus elävästä usko-käsitteestä.** Se sisältää uskon objektiivisen (*fides objectiva*) ja uskon subjektiivisen puolen (*fides subjectiva*). Renqvistin pelastusopin autuudenjärjestys on esimerkki siitä. Elävän ja kuolleen uskon rajan määrittelyssä pietismi pyrki luomaan praktista teologiaa, jonka kautta haluttiin varmistaa oikea, elävä usko. Näin tehdessään pietistinen ajattelu tuli kuitenkin lähelle valistuksen rationalismia, jossa ihmisellä ajateltiin olevan mahdollisuus määritellä myös uskoon liittyvät käsitteet. Ajateltiin, että juuri armonjärjestyksen kokeminen on se ”teko”, jota ilman usko on kuollut.

Renqvist kasteesta

Renqvistin kastekäsitys jää autuudenjärjestysopin varjoon. Kaste lahjoittaa uskon ja merkitsee armoliittoa. **Se ei kuitenkaan ole voimassa sen jälkeen, kun ihminen on langennut syntiin ja jättänyt taakseen lapsenuskon.** Ihminen ei Renqvistin pelastusopissa palaakaan takaisin jo kasteessa lahjoitetun uskon osallisuuteen, joka on kuollut, vaan uuteen elävään uskoon oikean autuudenjärjestyksen kautta. Renqvistin kasteteologia ilmentää osuvasti uskonoppia, jossa autuudenjärjestys muodostaa loogisen, rationaalisen pelastuskaavion. Siinä katoaa lähes kokonaan uskon sakramentaalinen olemus ja sen donum-luonne. Renqvistin autuudenjärjestys voidaan ymmärtää luterilaisen kastekäsityksen negaationa, jossa uskon pelastuksellinen ja teosentrinen donum-luonne muuntuu antropologiseksi autuudenjärjestykseksi. Renqvistin pelastusopissa ei ole pelastusjärjestystä ”kaste – elävä usko”-vaan autuudenjärjestys seuraavasti: kuollut usko, katumus ja parannus, usko, jumalisuuden harjoitukset. Renqvist ei missään varsinaisesti kiellä kasteesta saa-tavaa uskoa (*fides infusa*), mutta väittää, että se menee-tään, jolloin kastettu siirtyy kuolleen uskon tilaan.

Renqvistin kastekäsityksessä *fides subjectiva* on syrjäyttänyt *fides objectivan*. Kastettakin Renqvist tarkastelee antropologisesta näkökulmasta. Hän käsittelee teoreettisesti hyvin vähän kasteen yhteyttä Kristuksen sovitusyöhön ja Pyhän Hengen toimintaa kasteen sakramentin kautta. Renqvistille on tärkeää esittää vain kasteen suhde autuudenjärjestysoppiin, joka on hänen pelastusoppinsa dominoiva keskus. Hän korostaa subjektiivista, elävää, kokemuksellista uskoa, jossa halutaan välttää luterilaisen puhdasoppisuuden opillinen rationalismi. Luterilainen kasteteologia jää Renqvistin pelastusopilliselle ajattelulle vieraaksi ja epäloogiseksi, koska se edellyttää ihmisen toimettomuutta pelastuksensa hyväksi. Jumala lahjoittaa sille, joka kastetaan uskon ja ottaa hänet armoliittoonsa. Se on ehdoton *fides objectiva*, joka on voimassa vaikka *fides subjectiva* kadotettaisiin. Renqvistin pelastusopissa *fides objectiva*kin katoaa *subjectivan*

myötä. Jää jäljelle kuollut usko eikä tämä usko pidä sisällään Renqvistin ajattelussa fides objectivaa.

Renqvist ja rukous

Renqvist käsittää ulkonaisen rukouksen teoksi, jota ilman ihminen ei löydä elävää uskoa. Renqvistille autuudenjärjestyksessä on keskeistä ihmisen toiminta rukouksena. **Ordo salutis -kaavaan sisältyy oratio.** Se ei ole vain ordo salutis -oppia läpäisevä tekijä vaan koko **ordo on oratiota.** Pelastusjärjestys on samalla ihmiskeskeistä pelastusrukousta. Luterilaisessa puhdasoppisuudessa ja paljolti pietismissä sola fide -vanhurskaus sisältää käsityksen ordo salutiksesta per fidem ilman ihmisen tekoja. Renqvistin pelastusopissa on painotus, jossa **sola fide -vanhurskaus ehdollistuu ajoittain oratio salutis -kaavaan.** Rukous tulee pelastusopin ytimeen ja asettuu teosentristen armonvälineiden sanan, kasteen ja ehtoollisen – rinnalle. **Siten uskon donum-luonne hämärtyy ja tilalle tulee uskon opus hominibus -luonne, jolloin pelastusoppi saa latentin synergismin vivahteen.**

Renqvistin rukouskäsityksessä on voimakas korostus ihmisen toiminnalla mutta samalla korostus, jolla hän pyrkii välttämään tämän harhan pelastusopissaan. Hänen mukaansa ordo salutis toteutuu per fidem Pyhän Hengen työnä. Ihmisen oratio salutis on alistainen kaikelle tälle Jumalan työlle; ihminen ei voi uskoa omasta ymmärryksestään. **Rukous on tämän uskon ensimmäinen hedelmä.** Uskon kipinä sydämessä ajaa ihmisen rukoilemaan armoa ja anteeksiantamusta Jumalalta. **Renqvistin pelastusopin ilmiö on rukoileva ihminen.** Siksi Renqvistin ympärille kokoontuvaa joukkoa alettiin kutsua rukoilevaisiksi.

Renqvist ja parannus

Pelastuksen vaikuttava subjekti ei ole ihminen, vaan **Jumala Sana tai Jumalan Henki Sanan kautta.** Tähän Jumalan aktioon kuuluu Renqvistin mukaan kyllä sitten ehdottomasti ihmisen reaktio katumuksena ja parannuksena. Hänen pelastusoppinsa antropologinen korostus sisältyy ilmaukseen **“...niin tahtokaamme mekin puoleltamme”.** Olennaista Renqvistin pelastusopin usko-käsitteessä on hänen korostuksensa Pyhästä Hengestä, joka on pelastuksen vaikuttava syy. Siitä seuraa, että ihmisen "täytyy ruweta". vasta tämän Pyhän Hengen työn jälkeen hän käyttää sanaa täytyy. Renqvist haluaa säilyttää pelastusopissaan teosentrisyyden, kun on kysymys siitä, miten syntinen ihminen kääntyy. Autuudenjärjestyksen dominoiva asema Renqvistin pelastusopissa edellyttää kuitenkin oikealta katumukselta ja parannukselta antropologista kvaliteettia. Ilman kokemuksellista synnin surua ja hätää ei voi olla aitoa katumusta ja parannusta. **Teosentrinen pelastus saa näin rationaalisen ja osittain legalistisen ehdon, jolla varmistetaan, että syntyvä usko on aitoa eikä kuollutta uskoa.**

Renqvist ja vanhurskauttaminen

Vanhurskauttamisen Renqvist ymmärtää ihmisen vanhurskaaksi tekemiseksi Kristuksen

ansion tähden. Kristuksen ansio luetaan syntisen ihmisen hyväksi. **Vanhurskaaksi tekeminen on syntisen ihmisen vanhurskaaksi lukemista Jumalan edessä.** Vanhurskaaksi tekemiseen ei kuulu taivaallisen armon vuodattaminen ihmiseen. **Renqvist käyttää vanhurskaaksilukemis-termin ohella vanhurskaaksi- näkemis-termiä.** Vanhurskauttaminen on hänen uskonopissaan objektiivisesti Jumalan pelastusteko Kristuksen ansion perusteella. Kristuksen vanhurskauden perusteella Jumala “näkee” syntisen ihmisen vanhurskaana.

Uskonvanhurskaus ei varsinaisesti realisoidu Renqvistin pelastusopissa sen sisältämän voimakkaan antropologisen soteriologian tähden. Se peittää alleen objektiivisen, klassisen sovituspöytäkirjan, vaikka se faktisesti onkin läsnä Renqvistin uskonopissa. Antropologisen soteriologian keskeinen korostus ilmenee ennen kaikkea ihmisen fides-operaationa oration muodossa. Renqvist pitää pelastusopissaan hyvin tiukasti kiinni siitä, että **ihmisen rukoustoiminta on ehdottomasti vanhurskauttavaan uskoon kuuluva teko, jota ilman mitään todellista elävää uskoa ei ole olemassa.** Renqvistin pelastusopissa ei faktisesti fides objectiva ole perusta, jolle fides subjectiva rakentuu vaan ne ovat hänen ajattelussaan usko-käsitteen sisällön eri puolia ja teologiselta painoarvoltaan lähes samanarvoisia.

Renqvistin opetus uskonvanhurskaudesta työuskona edusti poikkeavaa tulkintaa Hedbergistä, jolle keskeistä oli Lutherin sola fide -käsite. Renqvistin mielestä Lutherin uskonvanhurskauskäsitteelle ei tehdä oikeutta, ellei ymmärretä, että usko ja teot liittyvät toisiinsa. Hän tulkitsee uskonvanhurskautta niin, että sen olemukseen kuuluu ehdoton rakkaus. Tämä rakkaus on lähtöisin Kristuksesta, joka uskon kautta tulee asumaan ihmisen sydämeen. Se on kristityn yhdistys Kristuksen kanssa. Aktiivinen usko merkitsee sitä, että jumalisuuden harjoitukset kuuluvat sen kristityn elämään, jolla on elävä usko. Ennen ahdasta porttia on kuollut usko ihmisen sydämessä työttömänä uskona. Vanhurskauttamisen jälkeen ihmisellä on elävä usko, jonka olemus Renqvistin mukaan määräytyy **Jumalan rakkauden aktin jälkeen reaktiiviseksi työuskoksi.** Siitä seuraa, miten hän määrittelee uskon. **Elävä usko on aina työuskoa, rukousta ja jumalisuuden harjoituksia.** Tämän vuoksi Renqvistin ympärille syntyneitä herätysliikettä kutsutaan rukoilevaisuudeksi.

Renqvistin merkitys jälkipolville

Itä-Suomen rukoilevaisuus oli voimissaan Renqvistin eläessä. Hänen kuolemansa jälkeen (1866) merkittävää hengellistä johtajaa ei liikehdinnässä enää tunneta. Renqvistin toiminta kuitenkin vaikutti voimakkaasti Raamattutyöhön, lähetykseen ja diakoniaan. Ehkäpä Sortavala tämän vuoksi oli merkittävä hengellinen keskus itsenäistyneessä Suomessa. Mutta ennen kaikkea Renqvistin kirjallisuustyö merkitsi sitä, että Itä-Suomen rukoilevaisuuden luonne oli ennen kaikkea **herätyskristillinen kirjajherätysliike.** Siitä lähti myös maallinen sivujuonne, koska Renqvistin suvusta (Reenpää) tuli 1880-luvulla Otavan omistaja ja vaikuttaja –suku. Niinpä tänäänkin Renqvitin Sortavalan pappilan kirjakaappit löytyvät Otavan pääkonttorista.

Itä-Suomen rukoilevaisuuden perintö – Kansanlähetyksen ?

Sortavala menetettiin sodassa ja evakot tulivat eri puolille Suomea. Sodanjälkeisessä

hengellisessä heräyksessä oli monia vaikutteita. Tutkimuksissa ei ole osattu keskittyä siihen, vaikuttiko Renqvistin hengellinen perintö jotenkin? Tulevaisuudessa tutkimus voisi keskittyä siihen – jota itse pidän mahdollisena – että paljon teologisia yhteneväisyyksiä voidaan löytää Itä-Suomen rukoilevaisuuden ja 1960 –luvulla syntyneen Kansanlähetyksen välillä. Voimmeko ajatella, että laaja hengellinen kylvötyö 1800-luvulta tuli jälleen pintaan herännäisyyden ja evankelisuuden väliin, juuri kuten Renqvistin aikana. **Viides herätysliike on tn. saanut osittain voimakkaan hengellis-teologisen perinnön Henrik Renqvistiltä ja Itä-Suomen rukoilevaisuudesta.**